

VAN DEPREMİ ÖRNEĞİNDE AFETLER SONRASI YAPILAN YARDIMLAR VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ

Yrd. Doç. Dr. Vedat LAÇİNER

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İİBF, Çanakkale, vlciner@gmail.com)

Araş. Gör. Ömer YAVUZ

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Y.O., Çanakkale, omerfrkyavuz@hotmail.com)

Özet

Bu çalışmanın amacı, afet sonrası ortaya çıkan hasarın giderilmesini ve afetzedelerin normal yaşantılarına dönmelerini sağlayacak yardımların incelenmesidir. Söz konusu yardımlar Van Depremi sonrasında yapılan yardımlar örneğinde ele alınmıştır. Van Depremi, Türkiye’de yaşanan en son büyük afet olması nedeniyle örnek olarak seçilmiştir. Afet sonrasında yapılan yardımlar incelenirken, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın Van Depremi’ne yönelik verilerinden, deprem sonrası hazırlanan bazı raporlardan ve çeşitli gazetelerdeki haberlerden yararlanılmıştır. Gerek deprem sonrasında yapılan yardımlarda gerekse yapılan yardımlara dayanak oluşturan hukuki mevzuatta bir takım aksaklıklar olmasına rağmen, önceki afet deneyimlerine göre ciddi bir iyileşme sağlanmıştır. Ancak gelecekte yaşanabilecek muhtemel afetlere karşı hazırlıklı olmak adına, daha yapılacak çok şey vardır. Özellikle afet sonrasında yapılacak yardımların hukuki çerçevesi iyi belirlenerek, afet sonrası yapılan yardımlar anlık idari kararlara bırakılmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Van Depremi, Yardım

Abstract

The aim of this study to examine relief eliminations of accidental damage that is caused by post-disaster and the adaptation activities to maket the victims to continue their normal lives. The reliefs are discussed within the example of the reliefs made to after the Van Earthquake. Van Earthquake was chosen as an example because of the fact that it is the most recent major disaster in Turkey. In the examination of the reliefs conducted after the Van Earthquake, Prime Minister Disaster and Emergency Management Presidency data, some reports prepared after the disaster, and several newspaper articles were used. Although there are some shortcomings in both relief conducted after the earthquake and the legal legislations constituting a basis for these reliefs, there was a remarkable improvement in the relief studies as far as the previous examples are concerned. But in order to be prepared for the possible disasters in the future, there are many things to be done. Especially legal framework for post disaster reliefs should be well-determined and these relief activities should not be left instantaneous administrative decisions.

Key Words: Disaster, Van Eartquake, Relief

Giriş

Afetler; olağan yaşamı etkileyerek kesintiye uğratan, insanların fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik yönden zarara uğradıkları büyük olaylardır. Doğa olaylarının neden olduğu afetlerin yanı sıra, özellikle teknolojinin gelişmesine paralel olarak insanların neden olduğu afetlerin de meydana gelmeye başlaması ile birlikte, günümüzde daha fazla afet olayıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Gerek yaşanan can kayıpları gerekse afetin getirdiği maddi kayıplar, afet sonrası dönemde insanlar kadar devletleri de zor durumda bırakmaktadır. Örneğin 1999 Marmara Depreminin neden olduğu kayıpların, sonrasında yaşanan ekonomik krizde büyük payı olduğu bilinen bir gerçektir. Afetlerin bu büyük etkisinin siyasal ve ekonomik boyutu yanında sosyal bir boyutu da bulunmaktadır. Bu nedenle devletler sosyal politikalarını belirlerken artık mutlaka afet riskini de göz önünde bulundurmalıdır.

Türkiye hem doğal afetler açısından hem de insan kaynaklı afetler açısından oldukça risklidir. Bir taraftan ülke topraklarının büyük bir bölümünün deprem bölgesi olması ve özellikle belli bölgelerinin aşırı yağış alması gibi faktörler doğal afetler açısından risk oluştururken, diğer taraftan ülkemizin jeopolitik konumu, komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, sık meydana gelen orman yangınları, plansız hızlı bir şekilde büyüyen sanayi kuruluşları ve gerek yakın ülkelerde bulunan ve gerekse ülkemizde yapılması planlanan nükleer santraller insan kaynaklı afetlerin görülme ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca çarpık kentleşme ve dere yataklarına kurulan yerleşim birimleri, meydana gelecek bir afet nedeniyle ortaya çıkacak zararın büyüklüğünün artmasına neden olacaktır. Bu nedenle, afetzedelere yapılacak en iyi yardımın afet risklerini ortadan kaldırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Afetlere yönelik yapılan yardımları; afet öncesinde, afet anında ve afet sonrasında yapılması gerekenler olarak üçe ayırmak mümkündür. Afet öncesi sosyal yardım ve hizmetlerin amacı, afet riskini ve afetin meydana gelmesi halinde yaşanacak can ve mal kayıplarını azaltacak tedbirleri almaktır. Çalışmalar göstermektedir ki, afet öncesi alınacak tedbirlerin maliyeti, afet sonrasında yapılacak yardımlar ve yeniden inşa çalışmalarının maliyetinden çok daha düşüktür. Dolayısıyla afet öncesi risk azaltma politikaları, afet politikaları arasında öncelikli öneme sahiptir. Ancak her ne kadar afet öncesi dönemde risk azaltmak için tedbirler alınsa da, afetlerin meydana gelmesi her zaman mümkündür ve afet sonrası dönemde yapılması gerekenler için de etkin bir politika yürütülmelidir.

Van Depremi, Türkiye'nin yaşadığı son büyük depremdir ve ülkemizin afetlerle yaşamak zorunda olduğu gerçeğini bir kez daha hatırlatmıştır. Deprem nedeniyle yüzlerce insan yaşamını kaybederken, binlercesi de yaralanmıştır. Çok sayıda ev hasar görererek oturulamaz hale gelmiştir. Sonuç olarak; yüz binlerce insan afetten etkilenmiş ve barınma, yeme, içme, ısınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması için yardıma muhtaç hale gelmiştir. Van Depremi sonrası afetzedelere yapılan yardımlar, Türkiye'nin bu konudaki son durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

1. AFETLER VE AFETLERİN YOL AÇTIĞI YIKIMLAR

1.1. Afet Kavramı

Afet kavramını açıklamak adına birçok tanım yapılmakla birlikte gerek ülkemizde gerekse dünyada standart bir afet tanımı yoktur. Afet tanımlarında görülen bu çeşitlilik, afet olgusunun algılanmasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Eryılmaz, 2007:9). Ayrıca, farklı bilim ve meslek gruplarının afet kavramını kendi bilim ve mesleklerine bakan tarafları ile tanımlamaya çalışmaları değişik afet tanımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Afet kavramının tanımını yapmadan önce, afeti daha iyi anlayabilmemiz adına “olay” ve “acil durum” kavramlarını bilmek yararlı olacaktır. Olay; yerel ve çok sınırlı olan hadiselerdir. Bu tür hadiseler yerleşim birimlerinin, kurum ve kuruluşların iş yapma kapasitelerini etkilemezler ve genellikle duruma ilk müdahale edenler tarafından kolaylıkla kontrol altına alınabilirler. Acil durum ise, toplumun belli kesimlerinin normal yaşam ve faaliyetlerini kesintiye uğratan olaylar ve bu olayların oluşturduğu sonuçlardır. Başka bir ifade ile acil durum, hızlı

bir şekilde müdahale etmeyi ve acil yardım faaliyetlerini yürütmeyi gerektiren, yerleşim birimlerinin ve kurum ve kuruluşların iş yapma kapasitesini etkileme potansiyeline ve etkisine sahip olan, yerel imkanlarla baş edilebilecek durumlardır (Kadıoğlu, 2011:37). Eğer bir büyüklük sıralaması yapacak olursak, ani gelişen ve beklenmedik bir zamanda meydana gelen durum günlük hayatımızı etkilemeyecek ölçüde küçük ve kontrol altına alınması kolaysa “olay”, günlük hayatımızı etkileme potansiyeline sahip olmasına rağmen yerel imkanlar ile kontrol edilebiliyorsa “acil durum” olarak nitelendirilecektir. İşte meydana gelen durum kapasitemizi aşıyor ve mevcut imkanlarımız durumu kontrol altına almamıza yetmiyorsa burada “afet” olgusundan bahsedilebilecektir. Nitekim Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Örgütü’nün tanımına göre afet; toplumun veya toplumun bir kesiminin kendi imkan ve kaynakları ile başa çıkmakta yetersiz kalacağı düzeyde fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara uğramasına yol açarak normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik ve insan kaynaklı tehlikelerin ortaya çıkardığı sonuçtur (Eryılmaz, 2007:10).

Literatürdeki afet tanımlarının en çok kullanılanlarından biri de şudur: Toplumun olağan yaşam düzenini bozan, onun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak dış yardıma gereksinim doğuran, büyük miktarlarda can ve mal kaybına neden olan ekolojik olaylara afet denir. Bu tanımda afet olgusunu belirleyici unsur, olayın toplumun kapasitesini aşarak dış yardıma ihtiyaç duyurmasıdır. Burada bahsedilen dış yardımdan kasıt sadece merkezi hükümet veya uluslararası büyük yardımlara duyulan ihtiyaç değildir. Örneğin bir ilçede meydana gelen bir olay karşısında ilçenin imkanlarının yetersiz kalması sonucu komşu bir ilçenin yardımına ihtiyaç duyması da olayın meydana geldiği köy için bir afet duyulması oluşturur (Akdur, 2001:1).

Başka bir tanımlamaya göre ise afet; doğal veya doğal olmayan ve ani gelişen bir durum karşısında insanların yaralanması veya ölmesi, maddi kaybın ortaya çıkması, bu esnada yerel acil yardım ve kurtarma kaynaklarının yetersiz kalması ve toplumun organize mekanizmalarının yıkılması durumudur. Bu öğelerin tümünün bir arada olması afet olabileceği gibi bir veya ikisinin meydana gelmesi de afet olarak nitelendirilebilir. Afetler insan hayatı ve aktivitelerini etkileyerek; fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve hatta politik sonuçlar ortaya çıkarabilirler (Eryılmaz, 2007:10).

Yukarıda açıklanan en sık kullanılan “afet” tanımlarının ortak noktaları; a) beklenmeyen bir ortamda meydana gelmesi, b) günlük hayatı kesintiye uğratması ve c) mevcut imkanların yetersiz kalması olarak sıralanabilir.

1.2. Afet Türleri

1.2.1. Genel Olarak

Afetler sınıflandırılırken değişik yöntemlerden faydalanılabilir. Bu sınıflandırmalardan en çok kullanılanı afetlerin kaynaklarına göre “doğal afetler-insan kaynaklı afetler” sınıflandırmasıdır. Doğal afetler dünya var olduğundan beri görülürken, insan kaynaklı afetler insanın varlığı ile başlamış ve özellikle teknolojinin gelişmesi ile beraber daha fazla görülür olmuştur. Bu nedenle insan kaynaklı afetler, “teknoloji kaynaklı afetler” olarak da adlandırılır.

Afetler, kaynaklarına göre sınıflandırmanın yanı sıra türlerine ve etkilerine göre de sınıflandırılabilir. Türlerine göre sınıflandırmada, afete yol açan nedenler dikkate alınır. Örneğin; salgın hastalıklar, orman yangınları, tren kazaları, savaşlar ve depremlerin her biri bir afet niteliğindedir. Etkilerine göre sınıflandırmada ise, ölü ve yaralı sayısı ile maddi hasar boyutu göz önünde bulundurulur. Bu sınıflandırmada, 10-99 yaralının bulunduğu afetler basit, 100-999 yaralının bulunduğu afetler orta dereceli ve 1000 ve daha fazla yaralının bulunduğu afetler ise büyük afet olarak sınıflandırılır (Demirhan, 2003:31). Ancak bu şekilde yapılan bir sınıflandırma afetin boyutunu sadece insan kaybı açısından gösterse de, afet tanımında geçen diğer bileşenleri içermediği için çok sağlıklı bir sınıflandırma olarak değerlendirilemez.

Aşağıda, literatürde yapılan sınıflandırmalardan en sık kullanılan doğal afetler-insan kaynaklı afetler ayrımı üzerinden konu anlatılmıştır.

1.2.2. Doğal Afetler

Doğal afetler kısaca, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen, önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan, ağırlıklı olarak veya tamamen, doğal etkenlerin neden olduğu durumlardır (Şahin ve Sipahioğlu, 2003:6). Deprem, sel, fırtına, tsunami, hortum, kasırga gibi olaylar doğal afetlere örnek olarak verilebilir.

Doğal afetler çeşitlilik göstermekle birlikte bazı ortak özelliklere de sahiptirler. Doğal afetlerin oluşumları esas olarak doğa olaylarına dayanır. Afete neden olan doğal tehlikelerin bir kısmı ani olarak ortaya çıkmakta, kısa sürmekte ve görülmeye başladığı andan itibaren engellenememektedir. Bu duruma örnek olarak deprem ve su baskını gösterilebilir. Meydana gelen bir doğal afet genellikle başka bir afeti tetikler. Okyanus kenarındaki yerleşim birimlerinde meydana gelen depremler sonrası görülen tsunamiler ve oluşturduğu etki açısından aşırı kar yağışı sonrası meydana gelen çığ olayı bu tür felaketlere örnektir.

Dünyada her yıl, doğal afet olarak nitelendirilebilecek yüz binlerce doğa olayı meydana gelmekte ve yine her yıl ortalama 130 bin kişi doğal afetler nedeniyle yaşamını yitirmektedir. 138 milyon civarında insan ise barınma, yiyecek ve tıbbi yardıma gereksinim duymaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2003:9). Dünya genelinde 31 adet farklı nitelikte doğal afet görülürken bunlardan 28 tanesi meteorolojik olaylar kökenlidir (<http://www.afetacil.gov.tr/>, erişim: 05.05.2012).

Doğal afetlerin çeşitleri ve görülme sıklıkları ülkeden ülkeye değişmektedir. Doğal afetleri yavaş gelişen ve ani gelişen olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Yavaş gelişen doğal afetlerden en çok görülenleri, kuraklık, aşırı soğuklar ve kıtlıktır. Ani gelişen doğal afetlerin en önemlisi ise depremdir. Konumuz özelinde deprem, doğal etkenlere bağlı olarak yer kabuğunda görülen ve çoğunlukla yeryüzünde önemli değişikliklere neden olabilen kısa süreli salınım ve titreşim hareketleridir (Şahin ve Sipahioğlu, 2003:26). Depremler ani gelişen ve önlenmesi mümkün olmayan doğa olaylarıdır. Bu nedenle çok sayıda ölüm ve yaralanmanın yanı sıra birey ve toplum üzerinde sosyal ve psikolojik yönden

büyük olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu nedenler depremlerin doğal afetler arasında ayrı bir yeri ve önemi olmasını gerektirmektedir.

1.2.3. İnsan Kaynaklı Afetler

İnsan kaynaklı afetler, doğa ile aralarında bir neden sonuç ilişkisi kurulamayan ve doğrudan insan faktörüne bağlı olarak gelişen afetlerdir (Yılmaz, 2003:28). Büyük trafik kazaları, kimyasal ve nükleer kazalar, yangın, savaş, terör olayları ve salgın hastalıklar bu tür afetlerdendir. Trafik kazaları ve iş kazaları günümüzde en sık karşılaşılan insan kaynaklı afetlerdir. Genel olarak trafik kazası ve iş kazasını da içine alan travmalar, dünyada 40 yaş altındaki insanların ölüm oranları arasında birinci sıradadır. Uçak, gemi ve tren kazaları çok sık görülmemelerine rağmen, bu afetler meydana geldiğinde çok sayıda insanın ölümüne yol açabilmektedir (Demirhan, 2003:36).

Teknolojinin gelişmesi insan hayatının kolaylaşması adına birçok avantaj getirirken, diğer taraftan da insan yaşamını tehdit eden yeni risklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle insan kaynaklı afetler, teknolojik kaynaklı afetler olarak da adlandırılmaktadır. Üretimde ham madde olarak kimyasal ve biyolojik maddeler kullanılması, enerji üretiminde her geçen gün nükleer reaktörlerin sayısının artması, silah sanayinin gelişmesi, akarsular önüne setler kurularak barajlar oluşturulması bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken diğer yandan olası bir kaza sonucu yaşamımızın risk altına girmesine neden olmaktadır.

Özellikle eczacılar ve laboratuvar görevlileri gibi kimyasal maddelerle uğraşan meslek kolları kimyasal kazalara uğrama açısından büyük risk altındadırlar. Nükleer kazalar ise sonuçları itibari ile çok daha büyük yıkımlara neden olabilecek afetlerdir. Bugüne kadar dünyada dört büyük nükleer afet meydana gelmiştir. Bunlar; 1979 yılında Amerika'da, 1986 yılında Çernobil'de, 1999 yılında Tokyo'da ve yine 2011 yılında Japonya'nın Fukuşima kentinde meydana gelen nükleer afetlerdir. Nükleer kazaların etkileri geniş bir coğrafyada uzun yıllar devam eder. Örneğin 1986 yılında meydana gelen Çernobil nükleer afetinin etkileri, ülkemizin Karadeniz bölgesinde hala görülmektedir.

Ekleme gerekir ki doğal afetlerin, etkileri insan faktörüne bağlı olarak değişmektedir. Örneğin depremler ortaya çıkış nedeni olarak doğal afet olsalar dahi, depremlerin yol açtığı zararların boyutları, yerleşim yerinin doğru seçilip seçilmemesi, binaların sağlam yapılıp yapılmaması, nüfusun yoğunluğu ve acil yardım ve kurtarma çalışmalarının etkinliği gibi sebeplere bağlı olarak değişmektedir. Yani afetin türü değişmemekle beraber, insan faktörü afetin sonuçlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyecek niteliktedir.

1.3. Afetlerin Yol Açtığı Yıkımlar

1.3.1. Ölüm ve Yaralanmalar

Afetlerin yol açtığı yıkımların en büyüğü, çok sayıda insanın ölmesi veya yaralanmasıdır. Afetler sonrası meydana gelen ölüm ve yaralanmalar genellikle afetin türü ile ilgilidir. Bu nedenle ölüm ve yaralanmaların şekli ile sayısı afetin türüne göre değişir. Örneğin; depremlerde çok sayıda insan, fiziki yapılar nedeniyle

yaralanabilir. Buna karşın sellerde çok fazla yaralanma olayıyla karşılaşılmaz. Depremlerde meydana gelen ölüm ve yaralanmalar daha çok konutların hasar görmesi sonucu olmaktadır. Ayrıca binanın yapısı, depremin oluş saati ve depremin meydana geldiği bölgedeki nüfus yoğunluğu ölü ve yaralıların sayısına etki eden faktörlerdir. Depremde meydana gelen yaralanmaların şekli; küçük çaplı kesik ve çizikler, kırıklar ile ciddi bakım ve ameliyat gerektiren iç organ yaralanmalarıdır. Sellerde ise çok sayıda ölü olabilmesine rağmen ciddi yaralı sayısı çok fazla olmaz. Sel nedeniyle meydana gelen ölümlerin çoğu boğulmaya bağlı olarak gerçekleşir (Poncelet, 2009:15).

Afetler nedeniyle meydana gelen ölümler, sebepleri açısından temel açısından temel beş grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi; doğrudan afeti hazırlayan olayın büyüklüğüne ve yıkımın derecesine göre ortaya çıkan enkaz altında kalma, suda boğulma, zehirlenme gibi, olay anında ve hemen meydana gelen ölümlerdir. İkincisi; olay anında hemen yaşamını yitirmeyen, ancak enkaz altında kalma gibi afetin etkisinde kalmaya devam eden kişilerin geç kurtarmaya bağlı olarak yaşamını yitirmesidir. Kurtarma süresi ne kadar uzar ise, hayatta kalma süresi o kadar azalacaktır. Üçüncüsü; kurtarmanın usulüne uygun yapılmamasına bağlı olarak gerçekleşen ölümlerdir ki, bu ölümlerin önüne geçilebilmesi için afet öncesi dönemde kurtarma ekiplerinin çok iyi eğitilmeleri gerekir. Ölüm sebeplerinin dördüncüsü; afete neden olan olaydan sonra tehlikeli ortamdan zamanında ve usulüne uygun bir biçimde kurtarılmasına rağmen ölüme engel olunamayan durumlardır. Son olarak ise, hizmetin kesintiye uğramasına bağlı olarak meydana gelen ölümlerdir. Bunlar yaşamı için bir cihaza bağlı olan kişilerin afet nedeniyle elektrik kesintisi veya oksijen cihazının kapanması gibi sebeplerle meydana gelen ölümlerdir (Akdur, 2001:31).

Afetler sonrası meydana gelen yaralanmalar; ölümlere, kalıcı hastalık veya sakatlıklara, iş gücü kayıplarına ve doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik kayıplara neden olarak hem toplum sağlığı hem de sosyal yaşamı üzerinde olumsuz etkilere yol açarlar. Dünyada tüm ölümlerin %12'si yaralanmalar nedeniyle meydana gelmekteyken, yaralanmaların ise %25'ini trafik kazaları, %9'unu yanıklar, %6'sını savaşlar oluşturur. Bunun dışında diğer afetler nedeniyle meydana gelen yaralanmaların yaralanma sayısının %17'sini oluşturan diğer nedenler arasında büyük pay sahibi olması, gerek insan kaynaklı afetler gerekse doğal kaynaklı afetler nedeniyle meydana gelen yaralanmaların ciddiyetini göstermesi açısından önemlidir (Bilir ve Özcebe, 2006:3).

Türkiye'de afetler nedeniyle meydana gelen ölüm ve yaralanmaların en çok görüldüğü afet tipi depremlerdir. Son yüz yıllık periyoda bakıldığında en fazla can kaybının yaşandığı afetler, 32.962 kişinin yaşamını yitirdiği 1939 Erzincan Depremi ve 17.127 kişinin öldüğü 1999 Gölçük ve Düzce Depremleridir. Ayrıca 20 Mayıs 1998 yılında Karadeniz bölgesinde meydana gelen sel felaketi 1.240.047 kişiyi etkileyerek ülkemizde depremden sonra en çok kişiyi etkileyen doğal afet olmuştur (<http://www.emdat.be/result-country-profile>, erişim: 06.05.2012).

12 Kasım 1970 yılında Bangladeş'te meydana gelen ve 300.000 insanın hayatını yitirdiği kasırga, 19. yüzyıldan beri Dünyadaki en büyük afet olarak kayıtlara geçmiştir. 27 Haziran 1976 yılında Çin'de meydana gelen depremde ise

242.000 kişi ölmüştür. Dünya genelinde afetten etkilenen kişilerin sayısına bakılacak olursa, son yüzyıl içinde en çok insanın etkilendiği afet 238.973.000 kişi ile 1 Temmuz 1998 tarihinde Çin’de meydana gelen sel felaket ilk sırada yer almaktadır (<http://www.emdat.be/result-country-profile>, erişim: 06.05.2012).

1.3.2. Ekonomik Kayıplar

Afetler sonucu can ve mal kayıplarının yanı sıra, konut, yol, okul, hastane ve sanayi tesisleri gibi teknik ve sosyal alt yapılar önemli derecede hasar görmekte, üretim ve iş gücünde büyük kayıplar meydana gelmektedir. Ayrıca afet sonrası arama kurtarma, yeniden inşa ve iyileştirme çalışmaları ülkelerin ekonomilerine ağır yükler yüklemekte ve bu alanlara aktarılan kaynaklar diğer sektörlerdeki yatırım faaliyetlerinin ertelenmesine yol açmaktadır. Ortaya çıkan yıkımın büyüklüğü ile doğru orantılı olarak ülkenin genel ekonomik yapısı bozulmakta ve yıllar boyunca sürdürülen ekonomik politikalar sayesinde kazanılan refah ve ekonomik kalkınma zarar görmektedir. Bunun yanı sıra, etkisi büyük olan bir afet, ülkenin bütçesinde öngörülmeyen miktarlarda harcamalara neden olmakta ve bu miktarların finansmanı için ülke kaynaklarının yetersiz kalması durumunda uluslararası kaynaklara ihtiyaç duyabilmektedir. Sonuç olarak; afetler ülkelerin makro ve mikroekonomi politikalarının uygulanmasını engellediği gibi, ülke dışından alınan kaynaklar nedeniyle ülkelerin ilave borç yükü altına girmesine de neden olmaktadır. Afetler, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarını büyük sektöre uğratacak potansiyel barındırdığından, ülkeler kalkınma politikalarını hazırlarken “olması muhtemel doğal ve insan kaynaklı afetleri” de mutlaka göz önünde bulundurmalıdırlar (Erkan, 2010:11).

Afet riski ile toplumun gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki ters orantılıdır. Yani az gelişmiş bir ülkede afetin görülme oranı yüksekken, gelişmiş bir ülkede birçok doğal olay o ülkenin kaynakları ölçüsünde afet sonuçlarını doğurmayacaktır. Zaten başlı başına bir risk olan toplumsal az gelişmişliğin, afetlerin olumsuz etkilerinin katlanmasına yol açtığı konusunda uluslararası toplumda mutabakat vardır (Erkan, 2010:11).

1998 yılında Orta Amerika’da meydana gelen *Mitch* Kasırgası (*Hurricane Mitch*) kalkınma ile afet arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemli bir örnektir. Söz konusu kasırganın en fazla yıkım yaptığı ülkelerden Honduras ve Nikaragua’da alt yapının yaklaşık %70’i yıkılmış ve afetin etkisi on yıllarca devam etmiştir. Yine 2004 yılında Endonezya’da meydana gelen deprem ve tsunami ile 2010 yılında Haiti’de meydana gelen deprem, afetlerin az gelişmiş ülkelerde çok fazla yıkıma yol açtığını göstermesi açısından önemli örneklerdendir. 2001 yılında hem Amerika Birleşik Devletleri’nde hem de El Salvador’da deprem meydana gelmiş ve her iki ülkede de afet nedeniyle yaklaşık olarak iki milyar Amerikan Doları ekonomik kayıp ortaya çıkmıştır. Bu rakam Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomisi açısından dikkate değer bir rakam değilken, El Salvador’un gayri safi yurtiçi hasılasının %15’ini oluşturmuş ve ülke açısından büyük bir ekonomik afete de yol açmıştır (Coppola, 2011:14).

Son yıllarda meydana gelen afetler incelendiğinde afet nedeniyle meydana gelen ölümlerin önceki yıllara oranla azalmasına rağmen, afetlerin neden olduğu

ekonomik kayıpların arttığı görülmüştür. Bu durumun başlıca sebepleri, riskli alanlar üzerine kurulan kentlerin ve fiziki yapıların tüm dünyada artış göstermesi, ekonomilerin teknolojiye bağımlı hale gelmesi (Örneğin; 2003 yılında Güney Amerika'da meydana gelen elektrik kesintisinin maliyeti yaklaşık 6 milyar Amerikan Dolarıdır), meydana gelen afetten doğrudan etkilenmeyen bölgelerin afetlerin ekonomik sonuçlarından dolayı olarak etkilenmesi, iklim değişikliği ve diğer faktörler nedeniyle az sayıda insanın ölümüne, fakat çok büyük ekonomik hasara neden olan afetlerin ortaya çıkmasıdır (Coppola, 2011:22).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre, afetlerin kalkınma üzerine olumsuz etkileri olmakla beraber, bazı açılardan görece pozitif etkileri de bulunmaktadır (UNDP, 1994:10). Örneğin bir ilde deprem olması sonucu o ile yeni yatırım teşvik programlarının uygulanması bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak bu etkiler doğrudan değil, daha çok dolaylı etkilerdir. Afet ve kalkınma arasındaki bir diğer olumlu etkileşim, kalkınmanın afet riskini azaltmasıdır. Daha çok gelişmiş ülkelerde görülen, binaların yapılmasında yönetmeliklere uyulması, doğru arazi yerlerinin seçilmesi ve halkın olası bir afete karşı bilinç düzeyini artırmak için çeşitli eğitimlerin yapılması afet riskini azaltır.

Afetlerin ekonomik etkileri temel olarak üç kısma ayrılır: Birincisi; kısa vadede meydana gelen can ve mal kaybı, yaralanmalar, alt yapı, haberleşme, ulaşım ve benzeri sistem hasarlarıdır. İkincisi; orta vadede meydana gelen iş gücü kaybı ve kira kayıplarıdır. Son olarak ise; uzun vadede görülen ihracat ve ithalat kayıpları ile enflasyon oranında meydana gelen değişimlerdir (Karancı, 2011:36). Afetlerin ülke ekonomisinde yol açtığı zararları tespit edebilmek için doğrudan zararların yanı sıra, dolaylı zararlara da bakmak gerekir. Çünkü afetlerin yol açtığı yıkımlar nedeniyle meydana gelen direkt zararlar afetin ekonomik boyutunu tam olarak yansıtmaz.

1.3.3. Psikolojik Yıkımlar

Afettede bir yakını kaybetmiş, sakatlanmış veya maddi zarara uğramış olabilir. Gerek afetin şiddeti, gerekse afetin afettede üzerinde açtığı bu zararlar nedeniyle, afettedede çoğu zaman psikolojik zararlar da oluşur. Aslında bu sonuç afetin insanın sınırlarını aşan ve yetersiz kaldığını gösteren en belirgin özelliklerindedir. Kısaca afetlerin kısa ve uzun dönemde hem kişilerin hem de toplumun psikolojik hayatını ve ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir (Uyar, 2007:937).

Afetlerin yol açtığı yıkımlar değerlendirilirken genellikle ölüm ve yaralanmalar ile ekonomik yıkımlar dikkate alınır. Ancak afetlerin yol açtığı sosyal ve psikolojik yıkımlar, afetlerin diğer olumsuz etkilerine oranla daha karmaşıktır. Çünkü afet sonrası ortaya çıkan sosyal yaraların sarılması çok daha uzun zaman almaktadır. Alınacak önlemler ve yapılacak iyileştirme hamleleri ile ekonomik kayıplar bir derece telafi edilebilmesine rağmen, toplum ve birey üzerindeki sosyal ve psikolojik olumsuzlukları gidermek için çok daha kapsamlı önlemler gerekmektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2003:8).

Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

Travma sonrası stres bozukluğu, afetlerden sonra en sık karşılaşılan psikolojik sorundur. Bu rahatsızlık, afet gibi şiddetli bir travmatik olayın ardından kişinin yaşamının ya da fiziksel bütünlüğünün tehdit altından olmasından, yoğun bir korku hissi, dehşet duygusu ve çaresizlik yaşamasından kaynaklanan kaygı bozukluğu şeklinde tanımlanabilir. Travma sonrası stres bozukluğunun afet sonrasında görülme oranı %80'lere kadar çıkabilmektedir (İstanbul ADM, 2009:14-19). Çocuklarda ise bu oran çok daha yüksektir. Afet sonrası çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada, afete maruz kalan çocukların %90'ında travma sonrası stres bozukluğu görülmüştür (Bulut, 2009:43-51). Afetler sonrasında yaşanan diğer psikolojik sorunlar; dissosiyasyon (ayrılma / bölünme), olayı istemeden yeniden yaşama, kaçınma, tedirginlik, aşırı uyarılma, depresyon ve madde kullanımının artmasıdır (İstanbul ADM, 2009:14-19).

Afet yaşayanların psikolojik tepkileri afet olayının şiddetine ve afetzedelerin bireysel özelliklerine göre farklılık gösterir. Afete maruz kalan bireylerin afete karşı gösterdikleri psikolojik tepkileri; akut dönem, tepki dönemi, iyileşme dönemi ve uyum dönemi olarak dört bölüme ayırmak mümkündür. Tüm bu dönemlerin ne kadar süreceği kişinin yapısına göre farklılıklar gösterir. Bazı kişiler afetten sonra birkaç günde bu aşamaları tamamlarken, bazı kişilerde bu aşamaların tamamlanması yıllar alabilmektedir (Karancı, 2006:95).

Akut dönem, afetten sonraki ilk dönemdir. Bu dönemde afetzedenin vücudunda bireyi stres için hazırlayan, kalp atışlarının hızlanması, adrenalin salgılanması gibi fizyolojik değişiklikler meydana gelir. Mantıksal düşünme becerisi azalır ve olayın inkarı görülebilir. Bunun dışında aşırı öfke, sinir, kaygı, korku, tepki, suçluluk ve çaresizlik duyguları en sık karşılaşılan duygulardır. Akut dönemin ne kadar süreceği kişinin yapısına ve psikolojik yıkımın şiddetine bağlıdır (Karancı, 2006:94).

İkinci aşama tepki aşamasıdır ve bu aşamada afetzede afeti hatırlatan her türlü durum ve uyarandan kaçınır. Gerginlik, korku, huzursuzluk ve kendini toplumdan kopuk ve yalnız hissetme gibi duygular görünür. Ayrıca afetzede ölen yakınlarına yardım edememiş olmanın verdiği suçluluk duygusu ile rüya ve kabuslar görebilir. Üçüncü aşama iyileşme aşamasıdır ve bu aşamada afetzede günlük hayata daha fazla ilgi göstermeye, gelecekle ilgili planlar yapmaya başlar. Son olarak uyum aşaması gelir. Uyum aşamasında kişi yaşadığı psikolojik yıkımı kabul eder ve kendi durumu ile başa çıkmaya çalışır. Tüm bu aşamaların ne kadar süreceği kişinin yapısına göre farklılık gösterir. Bazı kişiler afetin birkaç gün sonrasında bu aşamaları tamamlarken, bazı kişilerde bu aşamaların tamamlanması yıllar alabilmektedir (Karancı, 2006:95).

Afet sonrası çocuklar yetişkinlerden farklı olarak bazı değişik tepkiler verebilirler. Çocukların afete karşı psikolojik tepkileri yaşlarına bağlı olarak farklılık gösterir. Olayı tam olarak algılayamayan çocuklar, ailelerinin tepkileri ve korkularına göre tepki geliştirirler. Aşırı korku, sık sinirlenme, ağlama, sızlama, saldırganlık, alışlageldik davranışlardan farklı davranma, yatak ıslatma, yalnız kalmaktan korkma, parmak emme ve ipe kapanma hareketleri görülür. Ayrıca afeti yaşayan çocukların oyunlarında afeti hatırlatan simgeler kullandıkları görülür (UMKE, 2010:3).

2. VAN DEPREMİ ÖRNEĞİNDE YAPILAN YARDIMLAR

2.1. 23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 Van Depremleri

23 Ekim 2011 (Pazar) günü saat 13.41’de merkez üstü Van ilinin Tabanlı köyü olan 7.2 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem başta Van ili olmak üzere Muş, Bitlis, Batman, Ağrı, Diyarbakır, Mardin, Erzurum, Siirt, Şırnak, İskenderun ve Hatay illerinin yanı sıra ülkemizin sınır komşuları İran ve Irak’ın sınıra yakın yerleşim birimlerinde de hissedilmiştir. Büyüklüğü itibariyle ülkemizin son yüzyılda yaşadığı en şiddetli depremlerden biri olan Van Depreminde, 604 kişi yaşamını yitirmiş, binlerce kişi yaralanmış, 222 kişi enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır. Depremin en çok hasar bıraktığı ilçe olan Erciş’te 90 bina tamamen yıkılmış, yüzlerce bina ise ağır ve orta hasarlar olarak kullanılamaz hale gelmiştir (Karancı vd. 2011:4). Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Van’da meydana gelen bu depremin, 7269 sayılı Kanunda sayılan afetlerden olup, adı geçen Kanununun 1. maddesi gereği 04.11.2011 tarih ve 110 sayılı Olurla “Genel Hayata Etkililik” kararı vermiştir. Böylelikle Van ili merkez ilçesi ve köyleri, Van ili Erciş ilçesi ve köyleri ile Van ili Edremit İlçesi ve köylerinde afete uğrayan vatandaşlar, 7269 sayılı Kanun kapsamındaki azami haklardan yararlanabilmiştir.

İlk depremin arama-kurtarma çalışmaları ve deprem sonrası iyileştirme faaliyetleri devam ederken bu seferde 9 Kasım 2011 tarihinde ikinci bir deprem meydana gelmiştir. Merkez üstü Van İlinin Edremit ilçesi olan deprem, ilk depreme oranla daha az şiddetli (5.6) bir deprem olmasına rağmen, özellikle ilk depremin oluşturduğu hasarlar nedeniyle yıkımları relatif büyük olmuştur. Fiziksel yıkım ve can kaybından ziyade ilk depremin psikolojik etkilerini üzerinden atamayan halk için ikinci bir deprem yaşanması oldukça yıkı sonuçlar doğurmuştur. Meydana gelen ikinci depremde toplam 40 kişi yaşamını kaybetmiştir (Karancı vd. 2011:16).

2.2. Van Depremi Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

2.2.1. İlk Yardım ve Arama-Kurtarma Yardımları

Deprem meydana geldiği zaman öncelikli olarak acil durum değerlendirilmesi yapılarak, zaman kaybedilmeden enkaz altında kalanların kurtarılması ve yaralıların acil tıbbi müdahalelerinin yapılması gerekir. Arama-kurtarma faaliyetleri, özellikle afet sonrası ilk 72 saatte oldukça önemlidir. Van Depreminin meydana geldiği andan itibaren ilk altı saat içinde toplam 903 kişi arama-kurtarma çalışmalarında görev almak üzere afet bölgesine ulaşmıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı’na bağlı sağlık personelleri ve Ulusal Medikal Kurtarma Timleri afet bölgesinde enkazlardan çıkarılacak yaralıların ilk yardım ve acil bakımını yapmak üzere hazır bulunmuşlardır. Ayrıca arama-kurtarma faaliyetlerinde kullanılmak üzere 192 araç, 5 tanesi helikopter ambulans olmak üzere toplam 40 adet ambulans ve 9 tane özel eğitimli arama köpeği afet bölgesinde yapılan arama-kurtarma çalışmalarına katılmıştır (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

Afet bölgesinde toplam olarak görev alan resmi arama-kurtarma personeli sayısı 5.267’dir. Ayrıca bölgede 2.976 sağlık personeli, yaralıların tıbbi bakım ve sağlık hizmetlerinin karşılanmasında görev yapmıştır. Ülkemizde bulunan 18 adet helikopter ambulans ve 2 adet uçak ambulans da dahil olmak üzere toplam 201 ambulans afetzedelere hizmet vermiştir. Van’da depremden zarar görmeyen ve

faaliyetlerine devam eden hastanelere ilaveten 11 adet seyyar hastane kurularak, bu hastanelerde hem enkaz altından çıkarılan yaralıların tedavileri yapılmış hem de bölge halkı için diğer sağlık yardımları verilmiştir. Bunlara ek olarak 34 tane özel eğitilmiş arama köpeği ve 732 adet iş makinesi arama-kurtarma çalışmalarında kullanılmıştır. Afet bölgesinde yürütülen arama-kurtarma faaliyetleri sonucu 252 kişi enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

Arama-kurtarma faaliyetleri, afetin meydana geldiği ilk bir hafta içinde tamamlanıp sonlandırılmasına rağmen, afet bölgesinde arama-kurtarma personelinin araç ve gereçleri ile bulundurulmaya devam etmesinde yarar vardır. Zira Van Depremi sonrası ikinci bir deprem olmuş ve bölgede hazır bulunan arama-kurtarma personeli enkazlara hızlı bir şekilde müdahale edebilmiştir. Ayrıca evleri ağır hasarlı olan bazı afetzedeler, yağma ve hırsızlık korkusu ile evlerinden uzaklaşmamak için geçici barınma ihtiyaçlarını çadır kentler yerine, evlerinin yakınlarına kendi imkanları ile kurdukları çadır ve barakalarda karşılama yoluna gitmişlerdir (Karancı vd. 2011:17). Olası bir artçı sarsıntıda ağır hasarlı evlerin yıkılarak kişilere zarar vermesi ihtimali yüksektir. Bu nedenle arama-kurtarma faaliyetleri sonlandırılrsa dahi bölgede çok sayıda arama-kurtarma personelinin bulundurulması gerekmektedir.

Ülkemizde özellikle 1999 Marmara Depremi'nden sonra, önemli deneyim ve tecrübe kazanan arama-kurtarma ekiplerinin Van Depremi'nde hızlı bir şekilde afet bölgesine intikal edip başarılı bir arama-kurtarma çalışmaları yürütmeleri, gerek basında çıkan haberlere (Güzel, 27 Ekim 2011) gerekse Van Depremi sonrası yayınlanan raporlara yansımıştır (Karancı vd. 2011:18). Ancak Van Depreminde arama-kurtarma faaliyetlerinde bir takım eksiklikler de göze çarpmıştır. Bu eksikliklerden en çok dikkat çeken, arama-kurtarma ekipleri arasındaki koordinasyon eksikliğidir. Sayıları çok fazla olan gerek resmi gerekse gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin yönlendirilmesi ve koordine edilmesinde eksiklikler olmuş (Karancı vd. 2011:18) ve özellikle bazı gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin, afet bölgesinde kurulan Kriz Merkezinden bağımsız hareket etmeleri arama-kurtarma faaliyetlerinde uyumsuzluklar yaratmıştır.

2.2.2. Barınma Yardımları

Van İli'nin 2011 yılı istatistiklerine göre 1.022.532 (TÜİK, 2011) olan toplam nüfusu göz önünde bulundurulduğunda 100.000'in üzerinde insan, meydana gelen afetten etkilenmiştir. Meydana gelen ikinci deprem sonrası ise, yaşanan panik ve korku sonucu neredeyse şehrin tamamının barınma sorunu ortaya çıkmıştır. Afetzedelerin geçici barınma ihtiyaçları önce çadır kentlerde sağlanmış, daha sonra ise prefabrik konutlar bu amaç için kullanılmıştır. Ancak Van ilinde kış aylarının oldukça soğuk geçmesi, çadır kentlerde zaten yeterince zor olan hayat şartlarını daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle isteyen afetzedeler merkezi hükümet tarafından diğer illerdeki kamu kurum ve kuruluşları ile misafirhanelere yerleştirilmiştir.

Afet meydana gelir gelmez Kızılay tarafından afet bölgesine 2.471 adet çadır gönderilmiş, ancak bu rakamın yeterli olmayacağı anlaşılınca periyodik olarak çadır yardımları devam etmiştir. Kızılay tarafından afet bölgesine gönderilen toplam çadır sayısı 76.802'dir. Ayrıca 400 adet de kütüphane, oyun salonu, yemekhane gibi genel maksat çadırı afet bölgesine ulaştırılmıştır. Bunlara ek

Vedat LAÇİNER, Ömer YAVUZ

olarak, dünyanın çeşitli ülkeleri tarafından 29.222 adet çadır ve 28 adet genel maksat çadırı afet bölgesine gönderilmiştir (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

Genel olarak çadırlar uzun süre barınmak için elverişli değildir. Özellikle soğuk kış aylarında çadırlarda yaşamak çok güç olmaktadır. Bu nedenle afet sonrası çadır kentler ile acil barınma ihtiyaçları karşılanan afetzedelerin alternatif barınma yöntemlerini kullanmalarına olanak sağlanmalıdır. Bu alternatiflerden ilk akla geleni prefabrik evlerdir. Ancak prefabrik evlerden kurulan geçici barınma birimlerinde tıpkı çadırlarda olduğu gibi tuvalet ve banyo gibi temel gereksinimler, prefabrik evin içinde değil ortak kullanım alanları içindedir. Prefabrik evlerin gerek tuvalet, banyo ve benzeri ihtiyaçları karşılayamaması gerekse ısı ve yalıtım açısından afetzedelerin temel barınma ihtiyacını karşılayacak gereksinimlerden uzak olması (Karancı vd. 2011:25) bu geçici barınma yönteminin de uzun süreli kullanılamayacağını göstermektedir. Ancak Van Depremi örneğinde, söz konusu barınma tedbirlerinin dezavantajlarına rağmen depremden 3 ay sonra bile afetzedeler çadırlarda yaşamaya devam etmek zorunda kalmışlardır (<http://www.umke.org/bolge-umkeler/van/3-ay-gecti-70-bin-kisi-hl-cadir-da-h1230.html>, erişim: 07.05.2012).

Afet sonrası Kızılay tarafından afet bölgesine 310 adet prefabrik ev, 3.794 adet de Mevlana evi olarak bilinen prefabrik konut gönderilmiştir. Ayrıca uluslararası yardım kuruluşları ve yabancı ülkeler tarafından 250 prefabrik ev ve 147 adet genel maksat konteynırı afet bölgesine ulaştırılmıştır. Mevlana evleri 12 metrekare olup, elektrik hattı ve soba imkanı bulunduğu için çadırlara oranla daha kullanışlıdır. Isınma ihtiyacı için elektrikli sobalar ve kömür sobaları sağlanmış olup kömür sobası kullananlara yaklaşık 115 bin ton kömür yardımı yapılmıştır. Kömür kullanımının olumsuz yanı, yangın ve zehirlenme risklerini de beraberinde getirmesidir (Karancı vd. 2011:26).

Afet bölgesinde afetzedelere yapılan bir diğer barınma yardımı da, isteyen kişilerin başka illerde kamu kurumlarının tesislerine yerleştirilmeleridir. Van Valiliği'ne başvurarak bu yardımdan yararlanmak istediğini belirten 35.976 depremzede, bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmak üzere farklı illerdeki kamu kurumlarının tesislerine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca kendi imkanları ile farklı illere göç edip bu tesislerden yararlanmak isteyen afetzedeler için de gittikleri illerin valilikleri ile irtibata geçmeleri koşuluyla bu imkandan yararlanma olanağı sağlanmıştır.

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından başka illerdeki kamu kurum ve kuruluşları tesislerine yerleştirilen afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için bir genelge hazırlanmıştır (RG, Tarih: 14.11.2011, Sayı: 7297). Söz konusu genelgeye göre; afetzedelerin başka illere naklinden sorumlu bakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'dır. Afetzedelerin gittikleri illerde üç öğün yemek verilmesi ve okul çağındaki çocukların eğitimlerinin aksamaması için gidecekleri illerdeki okullara kayıtlarının yapılması ve okula gidip gelmek için ulaşımının sağlanması bu genelgede düzenlenmiştir.

Afet sonrası barınma ihtiyacı sadece afetzedeye kapalı bir mekan sağlama anlamı taşımaz. Barınma ihtiyacı, ısınma, hijyen, altyapı ve benzeri birçok oluşumla desteklenmesi gereken temel bir ihtiyaçtır. Bu nedenle afet sonrası

Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

yapılan barınma yardımları değerlendirilirken, afetzedelere yapılan yatak, battaniye, ısıtıcı, uyku tulumu gibi çeşitli yardımları da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Çadır ve konteynir yardımlarının yanı sıra barınma yardımı olarak, battaniye, yatak, yorgan ve soba yardımları yapılmıştır. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı verilerine göre Van iline 336.089 battaniye, 1.940 yorgan, 2007 yatak ve 22.573 ısıtıcı gönderilmiştir. Ayrıca yabancı ülkeler ve uluslararası yardım kuruluşları tarafından da afet bölgesine, 95.490 battaniye, 1.000 yatak ve 684 ısıtıcı ulaştırılmıştır(<http://www.afad.gov.tr/TR/HbIcerikDetay.aspx?ID=107&IcerikID=572>, erişim: 26.02.2013).

Van Depremi sonrası geçici barınma yardımlarında en sık rastlanılan sorun; diğer afetlerdeki benzer olarak afetzedelerin çadırların kurulması için önceden hazırlanmış her türlü alt yapı ve üst yapı imkanlarına sahip çadır kent alanları yerine, kendi evlerinin bulunduğu yerlerde münferit çadır kurmalarıdır. Bu durum hem afet yönetiminden sorumlu yöneticilerin işlerini zorlaştırmakta, hem de bu kişilerin afetzedelere yapılan yardımlardan yeterince faydalanamamasına neden olmaktadır.

Deprem meydana gelmeden önce Başbakanlık Toplu Konut İdaresi'nin yapmış olduğu 1.708 konut afetzedelere dağıtılmıştır. Bu konutların dağıtımında öğretmenlere ve kamu çalışanlarına öncelik tanınmıştır. Toplam olarak afetzedelere verilecek kalıcı konut sayısı 15.323'dür. Kalıcı konutlardan 3.169'u 4-5 Eylül 2012'de, 12.154'ü de 23 Ekim 2012'de hak sahiplerine teslim edilmiştir. Ayrıca orta veya az hasarlı konut ve işyerleri için güçlendirme kredileri verilmiştir. Bu kapsamda Van ili genelinde orta hasarlı toplam 2.789 konut ve 518 işyerine kredi verilmiştir. Kredi; konutlar için 10 yıl vadeli ve % 0 faizle 15.000 TL, işyerleri için ise 5 yıl vadeli ve % 4 faizle 10.000 TL'dir. Az hasarlı yapılar için 14.700 hak sahibine toplamda 18 milyon TL ödeme yapılmıştır (<http://www.afad.gov.tr/TR/HbIcerikDetay.aspx?ID=107&IcerikID=572>, erişim: 26.02.2013).

2.2.3. Gıda ve Yiyecek Yardımları

Van Depremi sonrası ilk 24 saat içinde bölgeye 1.120 paket gıda paketi ve 10.064 koli gıda yardımı gönderilmiştir (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012). Ayrıca çok sayıda, kuru gıda ve bakliyat içeren kumanyalar Kızılay ve diğer sivil toplum kuruluşları tarafından afet bölgesine ulaştırılmıştır. Geçici barınma ihtiyacının karşılanması için çadır kentlerin kurulması ile beraber seyyar mutfaklar da kurularak sıcak yemek yapılıp dağıtılma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Erciş ilçesinde 8 adet aşevi kurulmuş ve günde ortalama 81 bin öğün sıcak yemek dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde Van ili merkezinde kurulan üç adet aşevinde günlük 60 bin öğün sıcak yemek dağıtılmıştır. Çadır kentlerde üç öğün düzenli yemek dağıtılmasına rağmen afetzedelerin hep aynı çeşit yemeklerin çıkmasından rahatsız oldukları gözlemlenmiştir (Karancı vd. 2011:26). Bazı çadır kentlerde her çadıra düzenli olarak gıda yardımları yapılmıştır. Ayrıca geçici olarak başka illerin kamu tesislerine yerleştirilen afetzedeler için ücretsiz üç öğün sıcak yemek çıkarılmıştır.

2.2.4. Psikososyal Yardımlar

Psikososyal yardımlar, afetzedelerin afet sonrasında yaşadıkları psikolojik yıkımı atlatacak bir an önce afet öncesi normal yaşantılarına dönmesi ve karşılaştıkları sorunlarla daha etkin başa çıkma yolları bulmalarını amaçlar (Karancı vd. 2011:30). Van Depremi sonrası söz konusu psikososyal yardımlar gerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın görevli personelleri, gerekse sivil toplum kuruluşlarının gönüllüleri tarafından yerine getirilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 30 adet psikososyal faaliyet çadırı kurarak, yaklaşık 200 sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog ve psikolojik rehberlik danışmanı ile bu yardımları yürütmüştür (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı psikososyal ihtiyaçları belirlemek amacıyla Van ve Erciş'te her haneyi ziyaret ederek bir anket çalışması yapmıştır. Anket sonucunda afetzedelerin hangi psikososyal desteğe ihtiyaç duyduklarına, anketi yapan uzman personelin değerlendirilmesi sonucu karar verilmiştir. İhtiyaçların bireysel odaklı tespit edilmesini amaçlayan bu çalışma çok önemli olmasına rağmen, anketlerden elde edilen bulguların nereye aktarılacağı ve anket sonucu belirlenen ihtiyaçların kim tarafından karşılanacağı tam olarak belirlenmemiştir (Karancı vd. 2011:32).

Öksüz ve yetim kalan çocuklar ile kimsesiz kalan engelli ve yaşlı kişilerin yuvalara ve bakım evlerine aktarılması, engelli vatandaşların ve ailelerinin havayolu ile başka illerdeki misafirhanelere gönderilmeleri afet bölgesinde yapılan psikososyal yardımlara örnektir. Çocuk, kadın ve yaşlılar gibi riskli gruplar tespit edilerek, onlara yönelik bir takım sosyal projeler uygulanmıştır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı, gençler için spor malzemeleri göndermiş, ayrıca sosyal faaliyet çadırlarından bir tanesi Gençlik Merkezi olarak kullanılmıştır. Bu çadırda yine gençlere ve çocuklara yönelik, sokak oyunları, müzik, resim, kitap okuma, satranç, masa tenisi, bilardo, hentbol, basketbol, futbol etkinlikleri düzenlenmiştir (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

Psikososyal yardım olarak afet bölgesinde yapılan diğer uygulamalar, okul öncesi ve okul çağındaki çocuk grupları ile yapılan faaliyetler, gençler, kadın ve erkek afetzedelerden oluşan gruplarla yapılan paylaşım ve bilgilendirme toplantıları, çadır ziyaretleri, gerekli durumlarda bireysel görüşme ve psikiyatri hekimlerine yönlendirilmedir. Ayrıca Van ilinde görev yapan anasınıflı öğretmenleri 4,5,6 yaş gruplarından oluşan okul öncesi dönem çocuklara anaokulu eğitimleri vermişlerdir (Karancı vd. 2011:33).

Diğer bütün yardım faaliyetlerinde olduğu gibi psikososyal yardımlarda da en büyük sorun çadır kentlerden ayrı yerlerde kurulmuş bir veya birkaç çadırdan oluşan yerleşimlerdir. Bu çadırlarda kalan kişiler, afetzedeler için yapılacak olan psikolojik yardımlardan ve sosyal etkinliklerden yeterince faydalanamamışlardır. Ancak psikososyal yardımlar afetzedeler için oldukça önemli olduğundan, yardımlar kendi başlarına çadırda yaşayan insanları da içine alacak şekilde düşünülmelidir.

2.2.5. Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Yapılan Yardımlar

Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

Sosyal Güvenlik Kurumu, afetzedelerin ihtiyaç duyduğu her türlü sağlık hizmetinin Van ili ve ilçelerindeki ilgili sağlık hizmet sunucuları tarafından verileceğini, bu kapsamdaki kişilere verilen sağlık hizmet bedellerinin sağlık hizmet sunucuları tarafından Van Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü'ne fatura edileceğine dair bir duyuruda bulunarak, afet bölgesindeki vatandaşların sosyal güvenceleri olmasa dahi sağlık hizmetlerinden faydalanmalarına olanak sağlamıştır (Keleş, 28.11.2011).

Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, hastane eczane ve optiklerin kullandığı medula sisteminde bir düzenleme yaparak sisteme “Doğal Afet” provizyon tipi eklemiştir. Böylelikle Van ilinden girilen veya provizyon tipi “Doğal Afet” seçilmesi durumunda katılım payı alınmamıştır. Bu kapsamdaki sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için afetzedenin Van ilinde ikamet ettiğine dair beyanda bulunması gerekmektedir. Daha sonra Sosyal Güvenlik Kurumu Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü tarafından 30 Aralık 2011 tarihinde yayınlanan 2011/70 no'lu genelge ile Van ili merkez ilçesi ve köyleri, Van ili Erciş ilçesi ve köyleri ile Van ili Edremit ilçesi ve köylerinde ikamet eden vatandaşların, reçetelerinin arkasına deprem bölgesindeki ikamet adreslerini yazarak ve imzalayarak ilaç fiyat farkı hariç, hiçbir katkı bedeli ödemedi ilaç alabilmeleri sağlanmıştır. Afetzedeler, depremden sonra başka şehirlere gitseler dahi, deprem bölgesindeki ikamet adreslerini belirtmek suretiyle söz konusu yardımdan yararlanabilmiştir.

Van depremi sonrasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 5510 sayılı Kanununun 91. maddesine istinaden acilen bir açıklama yapmış, işyerleri afet nedeniyle hasara uğrayan işverenler ile kendi nam ve hesabına çalışan (Bağ-Kur) sigortalıların geçmiş prim borçları ile deprem tarihinden itibaren üç aylık sürede tahakkuk edecek prim borçlarını bir yıl süreyle ertelemiştir. Söz konusu erteleme işleminin gerçekleştirilebilmesi için işverenin veya kendi nam ve hesabına çalışan sigortalının 23 Ekim 2011 tarihinden itibaren üç ay içinde talepte bulunması ve yapılacak inceleme sonrasında prim ödeme aczine düşüldüğüne kanaat getirilmesi gerekmektedir.

Van depremi sonrasında afetzedelere yapılan yardımlardan bir diğeri de deprem nedeniyle hayatını kaybeden çalışanların mirasçılarına ölüm aylığı, çalışamaz durumda olanlara ise malullük aylığı bağlanmasıdır. Normalde ölüm aylığı bağlanabilmesi için en az 1.800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş veya hizmet akdine tabi olarak çalışanlar, yani işçiler için her türlü borçlanma süreleri hariç en az beş yıldan beri sigortalı bulunup, toplam 900 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması gerekmektedir. Van depremi nedeniyle 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa eklenen bir geçici madde ile, söz konusu depremler sonucunda malul kalan sigortalılar ile ölen sigortalıların hak sahiplerine, en az 30 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi veya bir aylık kesenek ile karşılık bildirilmiş veya ödenmiş olmak şartıyla Kanunda öngörülen prim ödeme süresi, hizmet, prim ve prime ilişkin borcu olmama ve sigortalılık sürelerine ilişkin diğer şartlar aranmaksızın 5510 sayılı Kanun hükümleri gereğince aylık bağlanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu şekilde bağlanan aylıklarla ilgili Kanunda öngörülen prim veya kesenek ile karşılıkların eksik olan kısmı Maliye Bakanlığı tarafından Sosyal

Güvenlik Kurumu'na ödenecektir. (5510 SK Geçici m. 37- Ek: 17/1/2012-6270/15 m.). Benzer bir uygulama 1999 Marmara Depremleri sonrasında da düzenlenmiştir. Ancak o dönemki düzenlemede 1.800 günlük prim şartı 360 güne indirilirken Van depremi sonrasında bu şart 30 güne düşürülmüştür.

2.2.6. Diğer Yardımlar

Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı afetin meydana geldiği ilk anlarda afet bölgesine acil yardım ödeneği olarak toplam 200 milyon Türk Lirası kaynak aktarmıştır. Daha sonra Başbakanlık tarafından ülke genelinde yardım kampanyası başlatılmış ve yardım kampanyasında 223 milyon Türk Lirası yardım toplanmıştır. Van Depremi için afet bölgesine gönderilen yardımların toplam miktarı acil yardım ödenekleri ile birlikte 1 milyar 200 milyon Türk Lirasını geçmiştir. Ayrıca geçici olarak başka illerdeki kamu binalarına yerleştirilen afetzedeler için de ilgili illere Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından kaynak aktarılmıştır (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html> erişim: 07.05.2012).

Maliye Bakanlığı, Van depremi sonrasında 23 Ekim 2011'den itibaren "mücbir sebep" hali ilan etmiştir. Mücbir sebep ilanı, kanunda Maliye Bakanlığına tanınmış bir hak olup, vergi ödevlerinin yerine getirilmesine engel olacak derecede ağır kaza, ağır hastalık veya tutukluluk halinin olması, yine vergi ödevlerinin yerine getirilmesine engel olacak yangın, deprem ve su baskını gibi afetler olması, kişinin iradesi dışında meydana gelen zorunlu durumlar ile sahibinin iradesi dışındaki sebepler dolayısıyla defter ve vesikaların elinden çıkmış bulunması gibi haller mücbir sebep olarak kabul edilmektedir. Bu hak mükelleflerin müracaatıyla kullanılabilirdiği gibi Van depreminde olduğu gibi herkesçe bilinen durumlarda Maliye Bakanlığı, müracaata gerek kalmadan mücbir sebep ilan edebilmektedir. Mücbir sebep Van ilinin tamamını, Bitlis'in Adilcevaz ilçesini ve Ağrı'nın Patnos ilçesini kapsamıştır. Böylelikle söz konusu yerlerde 23 Ekim 2011 tarihinden itibaren verilmesi gereken tüm beyannameler ile bildirimlerin verilme ve ödeme süreleri mücbir sebebin sona ereceği tarihe kadar uzatılmıştır. Mücbir sebep halinin ne zaman sona ereceği ise depremin etkilerinin ne kadar süreceği bilinmediğinden açıklanmamıştır (Keleş, 28.11.2011).

Afetten etkilenen işverenlere kısa çalışma ödeneğinden yararlanma olanağı sağlanmış ve böylelikle toplu işçi çıkartmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kısa çalışma ödeneği kapsamında yer alan işçilerin ücretleri İşsizlik Sigorta Fonu'ndan ödenmektedir. Kısa çalışma ödeneğinden faydalanılabilmek için son 5 yıl içinde 600 gün prim ödenmiş olmak gerekmektedir. Türkiye İş Kurumu Van İl Müdürlüğünden yapılan açıklamaya göre, depremde sonra 502 işverenin 5.718 işçi için kısa çalışma ödeneğinden faydalanmak amacıyla başvuruda bulunmuştur (<http://www.medyavan.com/5396-haber>, erişim: 11.02.2013).

Afetzedelere yapılan diğer yardımlar; giysi yardımı, işyeri zarar görenlere yapılan yardımlar, ahır zarar görenlere yapılan yardımlar, faizsiz kredi yardımlarıdır. Türkiye'nin diğer illeri ile yabancı ülkelerden gelen giysiler için bir giyim market oluşturulmuş ve yüz binlerce afetzedeye giysi yardımı yapılmıştır. Depremde ahır zarar gören vatandaşlar için ilk etapta çadır ahırlar tahsis edilmiştir. Afette hayvanı telef olan afetzedeler için damızlık hayvan yardımı, sağ kalan hayvanlar için ise yem yardımı yapılmıştır. Daha sonra ahır yıkılanlardan hak

sahipliği kabul edilenlere 15.000 Türk Lirasına kadar ahır yapımı için uzun vadeli kredi olanağı sağlanmıştır. Aynı şekilde, işyeri yıkılan veya zarar görenler için de ilk iki yılı ödemesiz uzun vadeli kredi olanağı sunulmuştur (<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012).

2.3. Yardımların Değerlendirilmesi

Afetler bir yandan meydana geldiği bölgede hatta ülkede çok ciddi yıkımlara yol açarken, diğer taraftan da eldeki kaynakların afetlere karşı ne kadar hazırlıklı olduğunu göstermesi açısından fayda sağlayabilmektedir. Böylece eksiklikler tespit edilerek gelecekteki olası afetlere karşı daha hazırlıklı olma imkanı elde edilebilir. Bu bağlamda 1999 Marmara Depremi, Türkiye’de afetler konusunda hem hukuki düzenlemeler hem de yönetsel teşkilatlanma açısından bir milat olmuştur (Herdem, 2011:150).

1999 Marmara Depreminden sonra gerçekleşen en önemli değişim, Türkiye’nin afet yönetim sisteminin yeniden yapılandırılmasıdır. 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (Resmi Gazete, Tarih: 17.06.2009, Sayı: 27261) ile afet yönetiminde görev alan üç kurum tek çatı altında toplanmıştır. 1999 Marmara Depremi öncesinde afetler ile ilgili işler, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülürken, depremden hemen sonra 22 Kasım 1999 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile “Türkiye Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” adlı yeni bir kurum kurulmuştur. Bu kurumun kurulmasında Dünya Bankası’nın deprem nedeniyle Türkiye’ye verilecek kredi için, afet yönetimi sisteminde yapısal bir değişim şartı koşması etkili olmuştur (Yavuz, 2011:371). Ancak ortaya çıkan olumsuz duruma karşı refleksif bir şekilde ve Türkiye’nin şartları ve ihtiyaçları çok fazla göz önünde bulundurulmadan Dünya Bankası’nın şartı ile kurulan söz konusu kurum (Herdem, 2011:151) afetler ile ilgili yönetsel yapıyı daha da karmaşıktır. Bu nedenle 5902 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), farklı üç kurum tarafından yürütülen hizmetleri, tek bir kurumda toplayarak bu konudaki karmaşıklığa son vermiştir.

Afet yönetimindeki yönetsel yapıda yapılan değişiklik aynı zamanda bir algı değişimini de beraberinde getirmiş ve “bütünleşik afet yönetimi” sisteminin benimsenmesini sağlamıştır. Bütünleşik afet yönetimi, afet öncesinde, afet sırasında ve afet sonrasında yapılacakları bir bütün olarak ele alan bir sistemdir. Bu sistemin amacı, (a) afet meydana gelmeden önce mevcut risklerin tespit edilerek afetin meydana gelmeden önlenmesini sağlamak, (b) eğer afetin meydana gelmesi önlenemiyorsa afetin neden olduğu yıkımın en aza indirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması (c) afet sonrası yapılacak yardımları planlayarak, afet sonrasında oluşan kriz ortamından bir an önce çıkılmasını sağlamaktır.

1999 Marmara Depremine müdahale aşamasında en çok dikkat çeken konu, arama-kurtarma hizmetlerinde yaşanan niceliksel ve niteliksel eksiklikler olmuştur. Ancak arama-kurtarma hizmetlerinde yaşanan gelişmeler sayesinde, 1999 Marmara Depremi’nde yaşanan aksaklıklar Van Depremi sonrasında yaşanmamıştır. 1999 Depreminde yaşanan sıkıntılardan yola çıkılarak 2000 yılında 11 ilde Arama-Kurtarma Birlik Müdürlükleri kurulmuştur. Bunun yanı sıra illerdeki sivil savunma ekipleri, sayı ve ekipman yönünden güçlendirilerek afetlere karşı

daha hazırlıklı olunması hedeflenmiştir. Sağlık Bakanlığı bünyesinde 2004 yılında kurulan ve gönüllü sağlık personellerinden oluşan Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE), özellikle medikal kurtarma alanındaki boşluğu doldurmuştur. Van Depremi sonrasında 699'u ilk 24 saat içinde olmak üzere toplam 1488 UMKE personeli afet bölgesinde faaliyet yürütmüştür.

Arama-kurtarma konusunda yaşanan diğer bir gelişme de sivil toplum kuruluşlarının bu alana yönelik faaliyetlerini artırmasıdır. 1999 yılındaki depremden sonra gerek arama-kurtarma konusunda gerekse deprem yaralarının sarılması için yürütülen hizmetlerde, sivil toplum kuruluşları gayretli bir şekilde görev almışlardır (Şahin, 2009:79). Sivil toplum kuruluşlarından daha sistemli ve koordineli yararlanabilmek için, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü tarafından 05.05.2000 tarihinde "Gönüllülerin Sivil Savunma Hizmetlerine Katılma Esasları Yönergesi" yayımlanmıştır. 2009 yılında hazırlanan 5902 sayılı Kanunun 18. maddesinde de sivil toplum kuruluşlarının, İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri tarafından akredite edilerek faaliyette bulunacakları düzenlenmektedir. Böylelikle sivil toplum kuruluşlarının afetlerdeki rolü Kanun düzeyinde bir düzenleme de yer almıştır. Kanaatimizce bu durum sivil toplum kuruluşlarına verilen önemin artışıını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Afet sonrası yapılan yardımlarda önemli bir rol oynayan Kızılay da 1999 Depreminde yaşanan sıkıntılardan yola çıkarak organizasyon yapısında değişikliklere gitmiş ve böylelikle afetler sonrası yaptığı yardımların daha hızlı ve sistemli bir şekilde afetzedelere ulaşmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda Kızılay, merkezîyetçi yönetim anlayışından vazgeçerek bölgesel ve yerel yapıya geçmiştir. Bunun sonucunda ülke genelinde, Bölge Afet Müdahale ve Lojistik Merkezleri ile Yerel Afet Müdahale ve Lojistik Merkezleri kurulmuştur. Afet sonrası yapılacak yardım malzemeleri, söz konusu merkezlere dağıtılarak, meydana gelen bir afete iki saat içinde yardım ulaştırabilecek hale gelinmiştir. Ayrıca Kızılay'ın yardım kapasitesi artırılarak, afet sonrasında 250.000 kişiye geçici barınma ve beslenme yardımı yapılabilecek kapasiteye ulaşılmıştır (<http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/sayfa.php?t=9>, erişim: 13.12.2012).

1999 Depreminden sonra gerçekleştirilen önemli bir yenilik de zorunlu deprem sigortası olmuştur. Deprem nedeniyle yıkılan veya zarar gören konutların yeniden inşası devletin üzerine çok ciddi ekonomik yük yüklemektedir. Bu kapsamda, deprem nedeniyle yıkılan veya hasar gören konutların yeniden yapılması veya onarılması için yardım yapılması sorumluluğunu devletten bireylere aktaran 587 sayılı Zorunlu Deprem Sigortasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (Resmî Gazete, Tarih: 27.12.1999, Sayı: 23919) çıkarılmıştır. Ancak söz konusu düzenlemeye rağmen zorunlu deprem sigortası yaptırma oranı oldukça düşük kalmıştır. Bunun sebebi devletin zorunlu deprem sigortası yaptırmayanlara da 7269 sayılı Kanun kapsamında konut yardımında bulunmaya devam etmesidir (Erkan, 2010:103). Ayrıca 1999 yılında yapılan düzenlemenin diğer bir eksikliği sadece depremi kapsamı, diğer doğal afetleri içermemesidir (Şahin, 2009:77). Van Depremi sonrasında da devlet, hak sahibi olanlara, deprem sigortası olup olmamasına bakmaksızın 7269 sayılı Kanun kapsamında konut yardımında bulunmuştur. Ancak 2012 yılında 7269 sayılı Kanun'un 29. maddesine getirilen ek bir fıkra ile söz konusu Kanun kapsamındaki konut yardımlarından yararlanabilme,

Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

zorunlu deprem sigortası yaptırma şartına bağlanmıştır (Değişiklik için bakınız: Resmi Gazete, Tarih: 18.05.2012, Sayı: 28296).

Her ne kadar başta 1999 Marmara Depremi olmak üzere geçmişte yaşanan afetlerden önemli dersler çıkarılmış olsa da, yine de Van Depremi sonrasında bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Önceki afetlerin aksine arama-kurtarma personeli sıkıntısı yaşanmamış ancak ekiplerin koordinasyonunda problemler oluşmuştur. Özellikle gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin kriz merkezinden bağımsız kendi başlarına arama-kurtarma faaliyeti yürütmeleri karmaşıklığa yol açmıştır (Karancı vd. 2011:18). Gelecekteki afetlerde bu sorunun yaşanmaması için, sivil toplum kuruluşlarının 5902 sayılı Kanun kapsamında İl Afet ve Acil Durum Müdürlüklerince akredite edilmesi ve akreditasyonu olmayan sivil toplum kuruluşlarının afet bölgesinde faaliyet yürütmesine izin verilmemesi gerekir. Ayrıca resmi ve gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin daha uyumlu bir şekilde hizmet verebilmesi için rutin aralıklarla tatbikatlar yapılmalıdır. Bunun dışında arama-kurtarma faaliyeti yürüten sivil toplum kuruluşlarının, bağlı oldukları ildeki İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından eğitilmeleri ve sertifikalandırılmaları, ekipler arasında standardizasyonu sağlamak açısından yararlı olacaktır.

Afet sonrasında yapılan yardımlar konusunda yaşanan diğer bir sıkıntı yardımların toplanması ve dağıtılması aşamasındaki karışıklıktır. Önceki afetlerde olduğu gibi Van Depremi sonrasında da halk, yardımseverlik duygusuyla afet bölgesine çok sayıda yardım malzemesi göndermiştir. Ancak yapılan bu yardımlar arasında afetzedeler için gerekli olan malzemeler olduğu kadar, gereksiz malzemeler de bulunmaktadır. Yapılan yardımların tasnifi afet bölgesinde çalışan resmi ve gönüllü görevlilerin iş yükünü artırmıştır. Dahası tasnif nedeniyle yardımların afetzedelere ulaşması gecikmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek adına yardımların afet bölgesine sadece her ilin İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri aracılığıyla gönderilmesine yönelik düzenleme yapılmalı ve bu kurum dışında afet bölgesine yardım gönderilmemelidir. Böylelikle yardım yapacak kişiler veya kurumlar yardımları, buldukları ildeki İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü'ne yapmalı ve burada toplanan yardımlar tasnif edilerek afet bölgesine ulaştırılmalıdır. Yardımların dağıtılması sırasında yaşanan izdiham ve yağmalama ise önceki afetlerde olduğu gibi Van Depreminde de yaşanan üzücü bir durumdur. Bu durumun önüne geçebilmek adına afetzedelere belirli bir limitle yardım kartı verilmeli ve herkesin kendine verilen limit miktarında yardım alması sağlanmalıdır. Ancak bu kartların afetin hemen sonrasında kullanılabilmesi için afet öncesi dönemde planlanıp hazırlanması gerekmektedir.

Van Depremi sonrası geçici barınma için çadırlar hemen kurulmuştur. Hava şartlarının soğuk olması ve kullanılan çadırların soğuk havaya karşı dayanıklı olmaması nedeniyle çok uzun süre çadırda yaşanması uygun olmamasına rağmen, afetzedelerin bir kısmı üç aydan daha fazla bir süre çadırda yaşamak durumunda kalmışlardır. Çadırların yerine kullanılan konteynırlar da yalıtım ve ısınma yönünden çok kullanışlı değildir. Ayrıca tek göz odadan oluşan çadır ve konteynırlar aile yaşamı için de elverişli ortamlar değildir. Afetzedeler için kalıcı konutların yapımının en az 1 yıl zaman alacağı düşünüldüğünde, konteynırların ailenin bütün ihtiyaçlarına cevap verecek ve en az iki odadan oluşacak şekilde tasarlanması gerekir.

Van Depremi sonrası yapılan geçici barınma yardımlarından biri de afetzedelerin başka illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının misafirhanelerine yerleştirilmeleri işlemidir. Kısa vadede afetzedelerin sorunlarına çözüm olan bu yöntem, ilerleyen zamanlarda bazı problemlere neden olabilir. Özellikle çocuklarda depremin oluşturduğu psikolojik yıkıma ek olarak, bir de yaşadıkları ortamdaki arkadaşlarından ayrılmış olmanın vereceği olumsuz duygu ve düşünceler daha ileriki yaşlarda ciddi psikolojik rahatsızlıklara neden olabilir. Van Depremi örneğinde olduğu gibi yaklaşık 50.000 afetzedenin başka bir ile yerleştirilmesi, hem afetzedeler açısından hem de afetzedelerin yerleştiği ilin yöneticileri açısından sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun çözümü için afet öncesi dönemde Türkiye'nin 7 bölgesine alt yapı ve üst yapı ihtiyaçları ile birlikte en az 10.000 kişilik geçici yerleşim birimleri kurulmalı ve meydana gelen afet sonrasında afetzedeler her ile değil, sadece bu geçici yerleşim yerlerine yerleştirilmelidir.

Aslında Van Depreminde yaşanan en önemli sorun, afetlere karşı gerek fiziki yapılar olarak gerekse birey ve toplum bilinci anlamında hazırlıksız olmaktır. Türkiye'de afetlerin yol açtığı yıkımların önceden alınacak tedbirlerle önlenilebileceği veya azaltılabileceği dördüncü beş yıllık kalkınma planından (1979-1983) itibaren kalkınma planlarında yer almasına rağmen bu konuda gerekli adımlar atılamamıştır (Şahin, 2009:71). Hemen hemen her afet sonrasında ortaya çıkan "kentsel dönüşüm" tartışması medyatik bir konu olmaktan öte gidememiştir. Van Depremi sonrasında ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, Tarih: 31.05.2012, Sayı: 28309) çıkarılarak, afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arazilerde, sağlıklı ve güvenli yaşam alanlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Binaların dışında insanlar da afetlere karşı dayanıklı ve hazırlıklı olmak zorundadır. Bunun için örgün ve yaygın eğitim sistemleri içerisinde afet bilinci derslerine yer verilerek toplumun afetlere karşı hazırlanması sağlanmalıdır.

SONUÇ

23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011'de meydana gelen Van Depremleri ülkemiz topraklarının bir afet bölgesi olduğunu ve afetlerle yaşamayı öğrenmemiz gerektiği gerçeğini bize bir kez daha göstermiştir. Her yıl meydana gelen çeşitli büyüklükteki onlarca afet birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açmakta ve ekonomik etkileriyle ekonomimiz üzerine ciddi yükler yüklemektedir. Ayrıca afete maruz kalan bireylerin yaşadıkları psikolojik yıkım toplum sağlığını olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktördür.

Van Depremi'nin hemen akabinde arama-kurtarma faaliyetleri başlarken, bir yandan da barınma, yiyecek, ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Her ne kadar Van Depremi sonrası yapılan müdahaleler ve yardımlarda daha önceki afet deneyimlerine göre olumlu gelişme kaydedilmiş olsa da yine de bir takım sıkıntılar ortaya çıkmıştır.

Van Depremi sonrası yapılan sosyal yardımlarda her ne kadar belirtilen aksaklıklar olmuşsa da, özellikle 1999 Marmara Depremi'yle kıyaslandığında çok büyük derslerin alındığı ve bu konuda hatırı sayılır iyileşmelerin sağlandığı söylenebilir. Ancak gelecekte daha büyük depremlerin olabileceği bilimsel verileri karşısında, tedbirlerin ve yardımların da daha profesyonel olması kaçınılmazdır. Bu yüzden daha sonra yaşanması muhtemel olan afetlerde aynı sıkıntıların tekrar

Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi

yaşanmaması için Van Depremi'nde yaşanan ve yukarıda vurgulanan sorunlar ışığında gerekli tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (RG, Tarih: 17.06.2009, Sayı: 27261).

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (RG, Tarih: 31.05.2012, Sayı: 28309).

7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun (RG, Tarih: 25.05.1959, Sayı:10213).

Akdur, Recep. (2001), "Afetlere Hazırlık ve Afet Yönetimi," *Afetlerde Sağlık Hizmetleri Yönetimi*, (Editörler). Serdar Esin vd. Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı, s. 1-39.

Bilir, Nazmi; Hilal Özcebe. (2006), "Kaza ve Yaralanma Epidemiyolojisi", *Travma*, (Editörler) Rıza Doğan, A. İrfan Taştepe, Tuba Liman, MN Medikal & Nobel, Ankara.

Bulut Sefa. (2009), "Depremden Sonra Çocuklarda Görülen Travma Sonrası Stres Tepkilerinin Yaş ve Cinsiyetler Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 31, s. 43-51*.

Coppola, Damon P. (2011), *Introduction to International Disaster Management*, Second Edition, Butterworth -Heinemann, USA.

Demirhan, Nurhan. (2003), *Türkiye'de 112 İlk ve Acil Yardım Hizmetleri ve Afetlerdeki Rolü*, İstanbul, Acar Matbaacılık.

Erkan, E. Ayşe. (2010), "Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar," *DPT Uzmanlık Tezi*, Ankara.

Eryılmaz, Mehmet. (2007), "Afet Tanımı," *Afet Tıbbı*, (Editörler) Mehmet Eryılmaz ve Ufuk Dizer, Ankara, Ünsal Yayınları, s. 7-22.

Güzel, Hasan Cemal (14 Mayıs 2012), "Deprem Yerinden İzlenimler," (Çevrimiçi): <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/guzel/2011/10/27/deprem-bolgesinden-izlenimler>.

Herdem, Kasım. (2011), "17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Türkiye'deki Kriz Yönetimi Anlayışı Üzerinde Oluşturduğu Değişiklikler", *Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 2, Haziran 2011, s. 147-166*.

İstanbul ADM. (2009), Afetlerde Psikolojik İlk Yardım, Toplum Afete Hazırlık Eğitim Materyalleri.

Kadioğlu, Mikdat. (2011), *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek En Kötüsünü Yönetmek*, İstanbul, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.

Karancı, A. Nuray. (2006), "Afetlerde Psikolojisi ve Afetlere Hazırlıklı Olma/Zarar Azaltma Davranışlarının Geliştirilmesi", *Afet Yönetiminin Temel İlkeleri*, (Editörler) Mikdat Kadioğlu ve Emin Özdamar, JICA Yayın No: 2, Ankara.

Vedat LAÇİNER, Ömer YAVUZ

Karancı, A.Nuray vd. (2011), *Tabanlı-Van (23 Ekim 2011) ve Edremit-Van (9 Kasım 2011) Depremleri İnceleme Raporu 25-27 Kasım 2011*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Keleş, Yusuf. (28 Kasım 2011), “Deprem Mağdurlarına Vergi ve Prim Kolaylığı”, (erişim): http://www.zaman.com.tr/yusuf-keles/deprem-magdurlarina-vergi-ve-prim-kolayligi_1207216.html.

Poncelet, Jean Luc. (2009), *Doğal Afetler Toplum Sağlığını Koruma*, (çev) Nilgün Sarp, Sivil Savunma Teşkilat Başkanlığı Yayınları-6, KKTC.

Şahin, Cemalettin, Sipahioğlu, Şengün. (2003), *Doğal Afetler ve Türkiye*, 2.bs, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şahin, Gülay Aşıkoğlu. (2009), *Kentsel Afet Risklerine Karşı Zarar Azaltma Stratejileri Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

UMKE. (2010), *Afet Psikolojisi*, Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Kurs Notları Bursa.

UNDP. (1994), *Disaster and Development*, Disaster Menagement Training Programme, 2nd edition.

Uyar, Sezai. (2007), “Afet ve Psikiyatrik Bozukluklar,” *Afet Tıbbı*, (Editörler) Mehmet Eryılmaz ve Ufuk Dizer, Ankara, Ünsal Yayınları, s. 937-947.

Yavuz, Cavit Işık. (2011), “Türkiye’de Afet Yönetiminde Değişim”, *Toplum ve Hekim*, Eylül-Ekim 2011, Cilt 26, Sayı 5, s. 366-377.

Yılmaz, Abdullah. (2003), *Türk Kamu Yönetiminin Sorun Alanlarından Biri Olarak Afet Yönetimi*, Ankara, Pegem Yayıncılık.

<http://www.afetacil.gov.tr/>, erişim: 05.05.2012.

<http://www.afad.gov.tr/FAALIYETLER/van-faal.html>, erişim: 07.05.2012.

<http://www.afad.gov.tr/TR/HbIcerikDetay.aspx?ID=107&IcerikID=572>, erişim: 26.02.2013.

<http://www.emdat.be/result-country-profile>, erişim: 06.05.2012.

<http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/sayfa.php?t=9>, erişim: 13.12.2012.

<http://www.medyavan.com/5396-haber>, erişim: 11.02.2013.

http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il=65&p_kod=2&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html, erişim: 14.05.2012.

<http://www.umke.org/bolge-umkeler/van/3-ay-gecti-70-bin-kisi-hl-cadirda-h1230.html>, erişim: 07.05.2012.